



Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi



Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Aralık/December 2020, 3(2): 138-144

Albert Einstein's Philosophy of Religion

Albert Einstein'ın Din Felsefesi

J. A. FRANQUIZ

Department of Philosophy, W. Virginia Wesleyan College, Buckhannou, USA

Çeviren /Translator

Adem AKMAN

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı
PhD Student, Ankara University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy of Religion
adem.akman@outlook.com

ORCID: 0000-0002-2565-0910

Zehra ORUK AKMAN

Arş. Gör. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mantık Anabilim Dalı
Research Assistant, Ankara University, Faculty of Divinity, Department of Logic
zoruk@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3673-7536

Makale Bilgisi | Article Information

* This article has been published previously in English: J. A. Franquiz, "Albert Einstein's Philosophy of Religion". Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 4, No. 1. (Autumn, 1964), pp. 64-70 (7 pages), Published By: Wiley.

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translated Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23 Kasım / November 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Aralık / December 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.47145/dinbil.831569

Atıf / Citation: FRANQUIZ, J. A.. "Albert Einstein'ın Din Felsefesi / Albert Einstein's Philosophy of Religion". Çev. Adem Akman - Zehra Oruk Akman. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2020): 138-144. doi: 10.47145/dinbil.831569

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Copyright © Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi /
Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.



Albert Einstein'ın ilgisini uyandırmayan, insanî meselelere ilişkin neredeyse hiçbir temel alan yoktur. Her ne kadar o, dâhiyane başarılarını özellikle fizik ve matematik alanlarına borçlu olsa da aynı zamanda, etik, estetik, epistemoloji, metafizik, siyasal teori, eğitim, sosyoloji, felsefi düşünce tarihi ve özellikle din alanında da yazılar kaleme almıştır.¹ Gerçek şu ki, matematik ve fizik alanlarındaki teorileri dışında diğer alanlara yönelik sistemli, akademik ve kapsamlı bir girişimde bulunmamıştır. Ancak yine de Einstein'ın yazıları, bilim insanlarının bu yazılardaki işaretlerden yola çıkarak onun nihâî meseleler hakkındaki düşüncesinin genel karakterini çözebilmeleri ve içsel eleştiri yöntemi ile onu kendi diyalektiği bağlamında değerlendirebilmeleri açısından yeterlidir.

Einstein'ın ismi ile akla ilk; genel ve özel görelilik teorilerinden biri, moleküllerin Brown hareketi, kuantum analizleri üzerindeki etkisi gibi bilimsel görüşü derinden etkilediği birçok yolun gelmesi, modern insan zihninde köklü bir değişiklik yapar, herhangi biri doğal olarak onu bilimle özellikle de fizik bilimi ile ilişkilendirmeye meyleder. Bu nedenle Einstein'ın bilim anlayışına ilişkin bir değerlendirme, aydınlatıcı ve yararlı olmalıdır. Onun ifadelerine göre bilim, "asırlardır sistematik düşünce yoluyla, bu dünyanın algılanabilir fenomenlerini, mümkün olduğunca kusursuz bir ilişki içerisinde bir araya getirme çabasıdır. Cesurca ifade etmek gerekirse, bu, kavramsallaştırma süreci tarafından varlığın sonraki yeniden inşasındaki girişimdir."² Onun "Bilimsel Sistemin Tabakalaşması" ifadesi ile ilişkili olan "Fizik ve Gerçeklik" üzerine yazdığı makalesinde "bilimin amacı, bir yandan, kendi bütünlükleri içerisinde duyu deneyimleri arasındaki bağlantıyı olabildiğince eksiksiz bir şekilde kavramak iken, diğer yandan bu amacı, temel kavram ve ilişkileri asgari düzeyde kullanarak gerçekleştirmektir" ifadelerine yer verir. Temel kavramların ise "doğrudan duyu tecrübelerimiz ile bağlantılı olduğunu"³ ekler. Einstein'ın tekabuliyet ve bağıntı kavramlarının tanımlarından elde edilen, özellikle de Kantçı epistemoloji ile açıkça ayrıştığı ya da uzlaştığı epistemik çıkarımlarına girmeden, onun duyu tecrübelerine ısrarla başvurmasını bir kez daha gözlemleyelim. "Teorik Fiziğin Temelleri" üzerine yazdığı makalesinde bize söylendiği üzere "Bilim, duyu deneyimimizin kaotik çeşitliliğini mantıksal olarak tek tip bir düşünce sistemine karşılık getirme çabasıdır. Bu sistemde, elde edilen uyum mükemmel ve tatmin edici olacak şekilde tekil deneyimler, teorik yapı ile ilişkilendirilmelidir. Duyu deneyimleri, verilen konudur."⁴

Bu yüzden duyu deneyimi ki bu deneyimlerimizin tamamı değildir, hatta Einstein'a göre, deneyim türünün en önemlisi bile değildir, bilimin konusudur. Örneğin, daha fazla açıklama amacıyla, "Bilim ve Din" adlı makalesindeki bilimsel rasyonalizme istinaden, o, inancın giderek daha fazla bilgiyle yer değiştirmesi gerektiği yönündeki ileri düzey akıllar arasında hâkim olan görüşe karşı çıkar. Onun açısından, "Bu anlayışa göre eğitimin yegâne işlevi, düşünme ve bilmeye giden yolu açmaktır ve halkın eğitimi için seçkin bir organ olarak okul, yalnızca bu amaca hizmet etmelidir." Ancak Einstein bu görüşün zayıf noktası olarak, şunu ekler: "Eylemlerimiz ve yargılarımız için gerekli olan fikirler, yalnızca katı bir bilimsel yöntem ile bulunamaz." Bu durumda biz, nasıl olur da duyusal ve ölçülebilir olmayabilirler? diye sorarız. Einstein, "Bilimsel yöntem", bize gerçeklerin birbiriyle nasıl ilişkili olduğu ve birbiriyle nasıl koşullandırıldığı dışında hiçbir şey öğretmez şeklinde açıklama yapar. Bu tür nesnel bilgiye yönelik istek, insanın gücünün yetebileceği en yüksek mertebeye aittir. Yine de aynı derecede açıktır ki, *ne olduğuna* dair bilgi, *ne olması* gerekir kapısını açmaz. Kişi, *ne olduğu* konusunda en net ve en eksiksiz bilgiye sahip olabilir ve yine de bundan bizim insani isteklerimizin amacının ne olduğunu çıkaramayabilir. Nesnel bilgi, bize belirli amaçlara ulaşmak için güçlü araçlar sağlar, ancak nihâî hedefin kendisi ve ona ulaşma arzusu başka bir kaynaktan gelmelidir. Varlığımızın ve eylemlerimizin ancak böylesi bir amaç ve bu amaca karşılık gelen

¹ Paul Schlipp, ed., *Albert Einstein: Philosopher-Scientist*, 730-56. Library of Living Philosophers, vol. 7 1949.

² Albert Einstein, *Out of My Later Years*, 24, N. Y.: Phil. Library, 1950.

³ Ibid, 98.

⁴ Ibid, 98.

değerlerin oluşturulmasıyla anlam kazanacağı görüşünü ileri sürmek pek gerekli değildir.”⁵ Böylelikle Einstein’a göre varlık ve insan eyleminin aşkın önemi ve tatmin edici gerekçelendirme üzerinde bildirilen duyu deneyimlerinin rasyonel ilişkilerinden ziyade, bu tür duyuusal-olmayan hedeflerin oluşturulması ve bunlara karşılık gelen mekanik-olmayan değerlerin geliştirilmesidir. Doğal olarak, yukarıdaki alıntılar ve kişisel yorumlar, Einstein’ın beyanlarına yeni yorum (aksiyoloji) atfetmeyi amaçlamaz. Amacımız, onun bilimsel düşüncesinin gerçek değerini, dinî fikirlerle gölgede bırakmak değildir. Ancak Einstein’ın bu sözleri onun din algısını yorumlamak için büyük önem taşır.

Einstein’ın dinî söylemlerinden iki tanesi yani "Spinoza'nın Tanrısı"na olan inancı ve kişisel bir Tanrı'ya olan inançsızlığı, yaygın bir şekilde tartışılmaktadır. O, "Spinoza'nın Kendisini ifşa eden Tanrısına inanıyorum," "var olanların düzenli uyumu içerisinde kendisini gösteren bir Tanrı'ya inanıyorum, insanların kaderleri ve eylemleri ile ilgilenen bir Tanrı'ya değil".... Ben, zekânın tüm doğada tezahür ettiğine inanıyorum... ifadelerinde bulunur. Tüm bilimsel çalışmaların temelinde, dünyanın düzenli ve anlaşılır bir varlık olduğu ve şans eseri olmadığı inancı mevcuttur.”⁶ Ancak bu Tanrı'nın karakterine gelince, O'na kişisel nitelikler (sıfatlar) atfedilmemelidir. Bize göre, "doğal olaylara müdahale eden kişisel Tanrı doktrini, bilim tarafından hiçbir zaman gerçek anlamda reddedilemez, çünkü bu doktrin bilimsel bilginin ayak basmadığı alanlara her daim sığınabilir. Böylesi bir davranış, dinin temsilcileri açısından ele alındığında yalnızca değersiz olmakla kalmaz, aynı zamanda zararlıdır... Din öğreticileri ahlâkî iyilik için mücadelelerinde, korku ve umut kaynağı olan kişisel bir Tanrı doktrininden vazgeçecek kişiliğe sahip olmalıdır... Onlar görevlerinde kendilerini, insanlığın kendisinde iyiyi, doğruyu ve güzeli geliştirebileceği güçlerden faydalandırmaları gerekir.”⁷ Genelde daha az bilinmekle birlikte, belki de Spinoza'nın Tanrısı hakkındaki ifadesi ve onun kişisel Tanrıya yönelik tavrı kadar önemli olan, dinî farkındalığın alternatif evreleri olarak ele aldığıdır. *Cosmic Religion* adlı kitabında, ilk evre, tanrısının yatışmasını arayan bir korku dinî olarak ilkel dindir. Böyle bir din, dinî kurumların çalışmalarından oluşmamakla birlikte, onlarla sabit kılınmıştır... İkinci evreye, vahiy temelli dinleri yerleştirir. Örn; toplumsal bilinçten neşet eden din gibi. Şu durumda Tanrı, ahlâkî değerleri gözetir, ödüllendirir, cezalandırır, teselli eder, cesaret verir ve insan görünüşünde tasavvur edilmiştir. Üçüncü evre ya da kendi ifadeleriyle "kozmetik dinsel duyuş", yalnızca lütfedilmiş kişilerde mevcuttur ve o zaman bile saf hali ile nadiren bulunur. Onun karakteristik özelliği, "insanın amaç ve arzularının değersizliğinin, doğada ve düşünce dünyasında var olan asaletin ve muhteşem düzenin farkına varmaktır.”⁸ Buda ve Spinoza da doğal olarak bu en yüksek seviyeyi temsil eden lütfedilmiş kişilerdendir. Tanrı, tüm antropomorfik özelliklerden arı kılınmalıdır. Geleneksel Tanrı tasavvurunun antropomorfik karakterininin "İnsanların dualarında İlahî varlığa yönelmesi ve arzularını yerine getirmesi için yalvarması gerçeğiyle... gösterilmiş olduğunu Einstein'dan öğreniriz. Her şeye gücü yeten ve sırf iyi olan kişisel bir Tanrı'nın varlığı fikri basitliğinden dolayı, en ilkel zihin tarafından elde edilebilir, ancak", "Tarihin başlangıcından itibaren acı bir şekilde hissedilen bu fikre ilişen bir takım nihaî zayıf noktalar vardır." diye ekler. Einstein'a göre, eğer Tanrı her şeye gücü yeten ise "insan düşüncelerini, duygularını ve arzularını da içeren tüm oluşumlar O'nun fiilidir." Bu durumda, Einstein, "insanları yaptıklarından ve düşündüklerinden bu kadar yüce bir Varlık önünde sorumlu tutmayı düşünmek nasıl mümkün olabilir?" diye sorar. "(Zira bu durumda Tanrı) ceza ve mükafat verirken belli bir dereceye kadar Kendi hakkında hüküm vermiş olurdu. Bu durum ona atfedilen iyilik ve doğrulukla nasıl uyuşabilir?"⁹

⁵ Ibid, 21-2.

⁶ *The New York Times*, April 25, 1929.

⁷ Einstein, *Out of My Later Years*, 28-9.

⁸ Albert Einstein, *Cosmic Religion*, 48, N. Y.: Covici Friede, 1931.

⁹ *Out of My Later Years*, 26-7.

Herhangi bir kişi, kısa bir süreliğine Einstein'ın Spinoza'nın Tanrı'sına yönelik sevgisini ve kişisel bir Tanrı'ya inancın gerektirdiği antropomorfizme nefretindeki mantığı düşünmek için duraksadığında, daha önce belirtilen dinî görüşlerde çeşitli zayıflıklar ve yanlışlıklar kendiliğinden ortaya çıkar. Panteizm bir metafiziksel mutlakiyet biçimidir. Felsefî olarak, doğanın var olan her şey ve var olan her şeyin de doğa olduğunu öngörür. Bununla birlikte, doğa, Tanrı ile ve Tanrı da doğa ile tanımlanır (özdeşir). Mantıksal olarak eşitlerin yerine eşitler konulduğunda, "Her şey, Her şeydir" totolojisi ile sonuçlandırıldığından sezgisel olarak konuşmak anlamsız ve faydasız hale gelir. Ancak mantıksal zorluklar ortadan kaldırılrsa bile, *Her şey (All)* veya *Bütün (Whole)* kavramı ille de iyiliği gerektirmez, çünkü tamamen kötü bir *Her Şey* de tasarlanabilir. Buna karşın, felsefî olarak konuşursak, Tanrı her ne olursa olsun, O, değerinin nihâî kaynağıdır. Tanrı, bir değer kavramıdır. Mantıksal olarak ikna edici olsalar da bu düşünceler dinî açıdan hemen önemli olmayabilirler; ancak Einstein'ın benimsemiş olduğu (düşünce), Spinoza'nın panteizm anlayışına uygundur. Yine de bu düşünceler, Spinoza'nın Tanrısı ile Einstein'ın insanın kutsal değerine yönelik anlayışı ve onun, özgürlüğün ve bireyselliğin korunması için, ısrarlı mücadelesi arasındaki tutarsızlıkla karşılaştırıldığında küçük bir öneme sahiptir. Böyle bir özgürlük ve bireysellik, *Bütün*'ün metafiziksel determinizmi tarafından zorunlu olarak imkânsız hale getirilmiştir. Einstein, bilimsel bilginin gelişmesi ve yayılması için vazgeçilmez olan iletişim özgürlüğünden; o olmaksızın ifade özgürlüğünün anlamsız olacağı ekonomik özgürlükten ve "doğanın bir hediyesi olarak kişilere eşit bir şekilde dağıtılan ruhun manevî özgürlüğünden"¹⁰ bahseder. Eğitimin işlevi ile ilgili olarak, onun inancına göre "okul, ulusun refahı için değerli olan bu nitelikleri ve yetenekleri genç bireylerde geliştirmelidir. Ancak bu, bireyselliğin yerle bir edileceği ve bireylerin yalnızca toplumun araçlarına dönüşeceği anlamına gelmez. Amaç, bağımsız hareket eden ve düşünen bireyler eğitimi olmalıdır."¹¹ Bu bireysellik ve bu özgürlük Einstein'ın dünya görüşünün kalbine uzanır. Bir keresinde özel bir konuşmasında Wirgil G. Hindshaw'a "Vicdanına karşı olacak hiçbir şey yapma, bunu devlet talep etse bile" diye anlatır ve Hindshaw, Einstein'ın sözleri ve Yeni Ahit'in içerdikleri arasında bir paralellik kurar: "Peter ve Havariler şöyle cevapladılar: Biz insanoğlu yerine Tanrı'ya itaat etmeliyiz" (*Acts, V: 29*).¹² Birey kutsaldır ve özgürlüğü devlete bile bağlı değildir. Aslında o (birey), düşüncenin kendisinin ontik temeline kadar uzandığından daha ileri ve daha derinlere gider. Amerika'ya gitmek üzere Avrupa'dan ayrılmadan kısa bir süre önce 1933 yazında Oxford konuşmasında fiziksel teoriye atıfta bulunarak şöyle dedi: "O zamanların (18. ve 19. yüzyıllar) bilim adamlarının çoğunluğu, fiziğin temel kavramlarının ve yasalarının mantıksal anlamda insan zihninin özgür icatları olmadığına, daha ziyade mantıksal bir süreç tarafından deneyimden soyutlama yoluyla elde edildiğine inanmışlardı. İkna edici bir yöntem ile bu görüşün yanlışlığını gösteren, genel görelilik teorisiydi." Einstein, "Eğer teorik fiziğin aksiyomatik temelini, deneyimden bir çıkarsama olmak yerine, özgür icad olması gerekirse, doğru yolu bulacağımızı ümit etme hakkımız var mı? Dahası -Bu doğru yaklaşım hayal gücümüzün dışında da mevcut mudur?"¹³ diye sorar. Burada kesinlikle Bowne'ın özgürlük hakkındaki spekülâtif argümanının bir taklidi söz konusudur, ancak, onun hoş hikmeti ve sonsuz bereketliliği, bilimsel ve felsefî bir anlayış olarak, özgürlük ve bireyselliğe hiçbir aralık bırakmayan, mutlak Spinozacılığın metafiziksel nedenselliği tarafından iptal edilmiştir. Dolayısıyla William Ernest Hocking, "bilim ve Spinoza'ya başvurulduğunda Einstein, ikisinin de ötesine geçmek için belirir, dünyadaki şeylerin ve olayların düzenli ve anlaşılabilir bir şekilde ilişkili olduğu ve hiçbir şey ve olayın rastlantı eseri olmadığı düşüncesi bilim ve Spinoza'ya ait olduğu sürece, dünyanın kavranabilir bir düzen içine yerleştirilen bir bütün olduğu ya da varlığın, zekanın mutlak bir tezahürü olduğu

¹⁰ Ibid, 12-4.

¹¹ Ibid, 32.

¹² *Albert Einstein: Philosopher-Scientist, op cit, 653.*

¹³ Philip Franks, *Einstein, His Life and Times*, 217-18, N. Y.: Alfred Knopf, 1947.

yargısı ne Spinoza'ya ne de bilime ait olamayacaktır"¹⁴ gözlemi için haklı görünür. "Tesadüf eseri olamayan bir şey" ifadesinin içeriği Einstein'ın yazılarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. O, "Tanrının dünya ile zar attığına inanamıyorum" dedikten sonra şöyle ekler "Tanrı bilgidir, ancak kötü niyetli değildir." Öte yandan, sık sık zekanın kozmik tezahürüne, doğanın rasyonelitesine olan inancına, gerçekliğin rasyonel yönüne olan hayranlığına, dünyada ortaya çıkan akla ve hatta nihai düzenin bilinebilirliğine atıfta bulunur. Bu kavramların birlikteliği hiçbir zaman Spinoza'nın Tanrısına tekabül etmez. Onlar Hristiyan teizmi anlamına gelir.

Ancak böylesi bir teizm örtük bir şekilde antropomorfizmi barındırmasından dolayı Einstein tarafından reddedilmektedir. Demokritos ve Epikür'ün zamanından beri Tanrı'ya olan inanç, antropomorfik olmak ile suçlanmaktadır, ve şüphesiz dinî ritüellerde anlamsız antropomorfizm oldukça fazladır, ancak bu saldırı zeki bir mümin açısından zararsız olmalıdır. Sağlıklı bir mümin, söz konusu saldırıyı Eski Ahit'te geçen şu sözleri aklında tutarak hafifletir: "Tanrı'nın yolları bizim yollarımız değildir ve O'nun düşünceleri bizim düşüncemiz değildir." Aynı zamanda Galilee Adamı'nı (İsa'yı) düşündüğünde, mükemmelliğin Baba olarak Tanrı'ya hasredildiğini, O'nun mükemmel olduğunu bizim ise mükemmel olmadığımızı hatırlar. Tam manası ile ele alınacak olursa, bilimsel düşünce de dahil olmak üzere tüm düşünceler antropomorfiktir, çünkü, diyalektikimizin ortaya çıkışındaki ortak nokta, insanî duyularımız, insanî tecrübelerimiz ve insanî mantığımızdan teşekkül etmektedir. Perry'nin ben-merkezli açmazı bilim insanlarına, filozoflara, sanatçılara, dincilere ve benzer tüm insanlara uygulanabilir. Bu durumda soru antropomorfizm veya antropomorfizmin kendisinin varlığına yönelik değil, ne tür bir antropomorfizm olduğuna ilişkindir. Edward Le Roy Long Jr. "Einstein, antropomorfizmden kaçınma konusunda oldukça isteklidir, ancak bunu başardığı konusunda şüphe bulunmasının bir gerekçesi vardır, çünkü onun doğaya attığı düzen ve rasyonellik bir insanın evrene bakış açısı dışında başka bir şey olmayabilir... Doğanın kanunları elverişlidir ve dış dünyaya uygulanan keyfi şekiller bile insan zihni tarafından atfedilir. Bilim tarafından fark edilen düzende ise güç bela antropomorfizmden bir kaçış buluruz..."¹⁵

Bahsettiğimiz düşünceler kulağa sıradan veya yüzeysel, belki de sıkıcı ve hatta konumuzla alakasız gelebilir. Bununla birlikte dikkat edilmesi gereken konu, Einstein'ın dinî düşüncelerinin geri kalanına dayanan varsayımlar ve onun ulaştığı çıkarımları takip etmeye ne denli uzak olduğumuzdur. Bu, daha az fayda ve daha dikkatli bir metafizik soruşturma gerektirir. Ancak, bu görev için Einstein'ın sözlerinden daha iyi bir teşvik edici olamaz: "Metafizik korkusu, çağdaş tecrübeci/deneyselci felsefi düşüncenin bir hastalığıdır."¹⁶ Einstein, kendi sözlerini en uzak çıkarımlarına kadar izlerse, onu kişisel olmayan Tanrı'ya götüren teodise problemi onu başka bir alternatif de götürebilir. Plato, Mani, Mill, F. C. S. Schiller, Wm. James, Bradley, H. G. Wells, Bergson, Whitehead, Montague, Brightman, Hartshorne ve diğerleri, Einstein'ın dinî düşüncesine meydan okuyan kötülük problemi ile mücadele ettiler ve görünüşe bakılırsa diyalektik uzlaşmayı Sonlu İlah düşüncesinde buldular. Bu teori bizim konumumuzu temsil etmez, ancak tecrübelerin unsurlarına karşı daha adil olmakla, Spinoza'daki Tanrı kavramından daha tutarlı ve bu nedenle metafiziksel olarak daha etkilidir.

Buna karşın Einstein'ın din felsefesi taslağını belirtmiş olduğumuz basit inançlar karşısında çaresiz değildir. Son otuz beş yıldır, o, geleneksel Siyonizm davasının etkin şampiyonu; dünya hükümeti ve yalnızca Faşizm, Narsizm gibi zihnin özgür çalışmasını ve yaşamın kutsallığını tehlikeye sokan diğer organize hareket durumlarında değiştirilmiş olan barışseverlik için güçlü bir yandaş; olarak bilinir. Siyahileri, Yahudileri, mültecileri ve diğer azınlık gruplarını savunmak için yazılar kaleme almıştır; ulusun ve dünyanın entelektüellerine aydın yurttaşlık ve sosyal sorumluluk

¹⁴ William Ernst Hocking, *Science and the Ideas of God*, 16, U. of N. Carolina Press, Chapell Hill, 1944.

¹⁵ Edward LeRoy Long, Jr., *Religious Beliefs of American Scientists*, 25, Phil.: Westminster Press, 1952.

¹⁶ *The Philosophy of Bernard Russell*, op. Cit., 289.

için meydan okumuştur; ulusların ahlâkî ve ruhsal uyanışı için haykırarak, komünist olduğu ithamlarına maruz kalsa bile demokratik sosyalizme destek vermiştir.

Einstein'a göre ülkümüz ve muhakememiz için gerekli olan en yüksek prensipler bize Yahudi-Hristiyan geleneğinde verilmiştir.¹⁷ Bilimin gaye ve amaç sağlamayacağı konusunda oldukça emin olduğundan Einstein, Philipp Frank'in de gözlemlediği gibi "Kilise organizasyonlarının yararlılığı hakkındaki tartışmalardan uzaktır. O, geleneksel kiliselerin ahlâkî eğitim adına en yüksek sorumluluklar ile yükümlü olduğunu düşünmektedir." Einstein, "din sınıfının, varlık dünyası için geçerli olan düzenliliğin rasyonel olduğu ve onun zihin tarafından anlaşılabilirliğine yönelik inanca ait" olduğunu söyleyerek "Böylesi temel bir inanca sahip olmayan gerçek bir bilim adamı tasavvur edemiyorum" ifadelerini kullanır. "Bu durum bir imge ile ifade edilebilir; dinsiz bilimin total, bilimsiz dinin kördür" şeklinde eklemelerde bulunur. (Bu bize, Aziz Augustine'in *credo ut intelligam, intelligo ut credam* cümlesini hatırlatmaktadır.)

Einstein, "evrene ilişkin kavranması en zor olan şey, evrenin kavranabiliyor olmasıdır ve bu bir mucizedir"¹⁸ şeklinde açıklama yapar. Einstein'ın dinî tecrübesi böylesi bir farkındalıktan doğar, daha doğrusu bahsi geçen farkındalık, onun dinî tecrübesini tesis eder. O, "kozmetik dinî tecrübeyi; bilimsel araştırmaların ötesinden neşet eden en güçlü ve en değerli şey" olarak anlatmaktadır. Bilimsel düşünceye öncülük yapan oluşumların, kişinin pratik yaşamından doğan duygularının güçlenmesinden ileri geldiğini hesaba katmadan, büyük çaba ve bağlılığı takdir edemeyen hiç kimse gelişme gösteremez. Dünyanın yapısının rasyonelliğine dair inanç Kepler ve Newton'da olmalıydı!..."Biri Einstein'ın coşkulu güzellikteki şu sözlerini tekrar ederken onunla nerdeyse hemfikir olabilir: "tecrübe edebileceğimiz en güzel duygu mistik olandır. O, tüm hakiki sanat ve bilimin kaynağıdır. Bu duyguya yabancı olan kimsenin merak, hayret ve hayran olma duyguları ölü gibidir. Bizim açımızdan aşılması mümkün olanın gerçekten var olduğunu bilmek, duygularımızın en ilkel formu ile kavrayabileceği en yüksek erdem, en parlak güzellik olarak tezahürüdür; söz konusu bilgi ve duygu gerçek dindarlığın merkezindedir. Bu anlamda ve yalnızca bu anlamda ben, adanmış dindar kimselerin saflarındayım."¹⁹

Tüm hakikî mistik tecrübelerde coşku her zaman toplumsal eylemlerde ortaya çıkar. Musa, İshaya, Samuel, İsa ve Paul'da durum böyleydi. Laozi, Buda ve Şankara'da da durum böyleydi. Augustine, Aziz Francis ve İspanyol sufilerinde de durum aynıydı. Wycliff, Cox ve Wesley'de de durum böyleydi. Einstein'da da durum böyledir. Mantıkçı pozitivist Philipp Frank, Einstein'ı coşkusuz anlamda mistik hazzı asla bitmeyen ancak kendisini dinamik, yapıcı bir harekete dönüştüren anlamında bir "katı mistik" olarak karakterize etmektedir. Ancak aynı meseleyi her ne kadar bazı önyargıları ve tarihî perspektif eksikliği olsa da Frank de ele almıştır, buna karşın Einstein'ın ortaya koymaya çalıştığı şeylerin mistik düşünce tarihinde bir istisna olduğunu söylemek zordur. . Mistik tecrübe her bir insanda farklılık göstermektedir. Ancak netice dinamikliği, tutkulu sosyal merakı ve eylemi bakımından sonuç çoğu zaman aynıdır. Böylelikle onun mucize olarak gördüğü, evrenin rasyonel oluşuna ve bilinebilirliğine yönelik coşkulu ve dinî hayranlığı²⁰ Einstein'ın insanlığa -tümel olan insana değil, etten ve kemikten bir fert olarak insana- ilişkin kaygısıdır. Bu nedenle Einstein şunu tavsiye etmektedir: "İnsanın kendisine ve kaderine yönelik kaygısı, daima tüm teknik çabalarının temel ilgisini oluşturmalıdır... Bunu grafiklerin ve denklemlerin arasında asla unutma."²¹ Başka bir yerde Einstein bize şunları söylemektedir. "Bilgi, bitmeyen bir çaba ile sürekli olarak yenilenmelidir ki kaybolmasın. Bu durum, çölde bulunan ve sürekli olarak yer değiştiren topraklardan dolayı gömülü

¹⁷ *Out of My Later Years*, op. Cilt., 23.

¹⁸ *Ibid*, 61.

¹⁹ Frank, op. Cit., 284.

²⁰ *Out of My Later Years*, op. Cit., 61.

²¹ Robert S. Lynd, *Knowledge for What*, 114, Princeton: 1939, and *Albert Einstein: Philosopher Scientist*, op. cit., 649.

kalma riski ile karşılaşan mermer bir heykelin durumuna benzer. Mermerin güneşin altında sürekli parlaması için *daima hizmet eden ellerin bulunması* gerekmektedir. *Benim ellerim dahi söz konusu hizmete aittirler.*²² Yaşamın kendi anlamını ve hazzını başkalarına hizmet etmekte bulduğunu açıklayarak nihayetinde şunu eklemektedir: “Ahlâk, hayatta, yargılanabilen ve yargılanması gerekenlere yöneltilen tüm soruların ortaya çıkışının merkezindedir... Bu idealle gerçekten donanmış herhangi bir insanın hemcinslerinden iyilik ve hizmet konusunda diğerlerinin şimdiye kadar aldığından çok daha büyük bir kazanç elde etmesiyle daha memnun olacağını hayal edebilir misiniz? O, ülkesinde askeri anlamda güvenli hissettiği için uzun zamandır arzu ettiği uluslararası güvenlik ve adalet sistemini yaratmaktan uzak mı duracaktı? Dünyanın başka yerlerinde masum insanlara acımasızca zulmedilirken, haklarından mahrum bırakılırken ve hatta katledilirken pasif bir şekilde veya belki de kayıtsızca izleyebilir miydi... ?”²³ Albert Einstein’ın tarzı budur!!! bir bilim insanı, filozof, peygamber, mistik ve insanlığı seven biri...

²² *Out of My Later Years*, op. cit., 31-32.

²³ *Ibid*, 19-20.